

”Nu tycks det närmaste målet vara att helt slå flottan i spillror”

***Bröderna Dyrssen och den politiska
konflikten om flottans utveckling
i början på 1900-talet¹***

Andreas Linderoth

Inledning

Slutet på 1800-talet och början på 1900-talet var i Sverige en omvälvande tid som kännetecknades av en ovanligt intensiv kamp om inflytandet över samhällsutvecklingen. De gamla traditionella maktstrukturerna utmanades av nya krafter, främst i form av liberaler och socialdemokrater. Det var inte uppenbart vilken riktning utvecklingen skulle ta och många olika krafter försökte påverka inte bara förändringarnas riktning utan även deras hastighet. I den politiska kraftmätningen stod två synsätt mot varandra där det ena, företrätt främst av liberaler och socialdemokrater, menade att kungen lydde under regeringen och riksdagen och inte kunde uttrycka en

motstridig politisk ståndpunkt i förhållande till regeringen. Företrädarna för det andra synsättet, främst konservativa, ansåg att det var kungens rätt och plikt att ta politiska initiativ när rikets väl krävde det. Och det var kungen själv som skulle definiera vad som var rikets väl. Kungen ansågs stå över partierna och de politiska striderna.² Försvarsfrågor blev en viktig del i kraftmätningen mellan dem som ville bevara den rådande samhällsordningen och det politiska systemet och dem som ville förändra. De förändringsvilliga band nämligen ihop försvarsfrågorna med behoven av sociala reformer och inte minst med rösträttsfrågan.³ Det debatterades intensivt hur starkt försvaret skulle vara, hur mycket pengar det skulle få kosta, vem som skulle styra över försvaret och hur lång värnplikten skulle vara. Flottans storlek och dess materiel stod periodvis i centrum för försvarsdebatten och var på så sätt en viktig del i den större samhällsdebatten som engagerade många starkt.

Den politiska utvecklingen och maktförhållandena i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet har i allt större utsträckning uppmärksamats i den historiska forskningen på senare år.⁴ Med tanke på att frågor om flottans organisation och inriktning var viktiga i den övergripande samhällsdebatten, finns det anledning att även ur ett örlogshistoriskt perspektiv närmare studera hur de politiska förändringarna uppfattades av och påverkade de olika aktörer som på olika sidor och från olika utgångspunkter strävade efter inflytande över flottan och dess utveckling. För att belysa sjöofficerarnas inställning kan bröderna Gerhard (1854–1938), Wilhelm (1858–1929) och hans tvillingbror Gustaf Dyrssen (1858–1934) vara lämpliga studieobjekt. De innehade alla framträdande positioner i den svenska flottan i början på 1900-talet. Deras inflytande sågs som så stort att det bland deras kritiker och motståndare talades om ett ”Dyrssenvälde” inom flottan. Artikelns syfte är att undersöka hur bröderna förhöll sig till det politiska spelet och de politiker som ville förändra den traditionella relationen mellan statsmakten och flottan. Hur såg de på flottan och sjöofficerarnas roll i förhållande till statsmakten? Hur agerade de? Kan bröderna ses som representativa för en majoritet av sjöofficerarna? Eller var bröderna Dyrssens åsikter begränsade till dem själva och deras närmaste? Fanns det, som det ibland hävdades i pressen och bland brödernas kritiker, ett ”Dyrssenvälde” inom flottan där bröderna styrde med järnhand och

Andreas Linderoth (f. 1972), fil. dr. i historia, är forskningssamordnare vid Statens maritima och transporthistoriska museer med särskilt ansvar för Marinmuseum. Han intresserar sig främst för 1800- och 1900-talets örlogshistoria och kalla kriget.

inget oliktankande eller diskussion tilläts? Ambitionen är också att resonera kring varför Dyrssenbröderna agerade som de gjorde.

En del av dessa ämnen har berörts i tidigare forskning, främst det större politiska spelet rörande försvaret under 1900-talets första 15 år. Där framträder bröderna Dyrssen i sina yrkesroller mer i förbigående. Historikerna Per Thullberg och Kent Zetterberg har i var sin kortare skrift belyst militärens inställning till och agerande i delar av de politiska omvälvningarna under den period som är aktuell här. De diskuterar bland annat militärens inställning till kungamakten. Dyrssenbröderna framträder inte särskilt frekvent i någon av de båda undersökningarna men de framstår som starka motståndare till de förändringar som de reforminriktade politikerna ville göra inom försvaret. Bröderna Dyrssens och övriga sjöofficerares politiska agerande, och inte heller deras agerande utanför de officiella kanalerna, får dock ingen större uppmärksamhet. Både Thullberg och Zetterberg studerar främst arméns och marinens inställning och agerande i olika militära utredningar och dylikt men ägnar inte deras interaktion med den politiska arenan särskilt stor uppmärksamhet.⁵ Historikern Jarl Torbacke har däremot undersökt i vilken mån militärer var inblandade i den politiska striden om försvaret under de första åren på 1910-talet och vilka deras ambitioner var.⁶ Men han fokuserar på arméofficerare och marinofficerarnas verksamhet syns inte särskilt mycket.

Den ende som mer ingående har diskuterat sjöofficerarnas förhållande till politiken under 1900-talets första hälft är historikern Anders Berge. I *Sakkunskap och politisk rationalitet. Den svenska flottan och pansarfartygsfrågan 1918-1939* intresserar han sig för hur sjöofficerarna uppfattade sin roll som ämbetsmän, som förväntas vara opolitiska, och konflikten mellan detta ideal och det behov de såg av att agera på den politiska arenan för att i konkurrens med armén och flygvapnet säkra så mycket medel som möjligt till den egna verksamheten.⁷ Berge belyser ingående hur sjöofficerarna positionerade sig i pansarfartygsfrågan, lyfter fram interna diskussioner mellan dem och försöker förklara bevekelsegrunderna för deras agerande. Många sjöofficerare som var aktiva under Berges undersökningsperiod var det också under de år som jag undersöker vilket gör det relevant att beakta hans resultat. Men det finns samtidigt väsentliga skillnader mellan perioden Berge undersöker och den som jag undersöker i denna

artikel. Skillnaderna gör en undersökning av sjöofficerarnas agerande under det tidiga 1900-talet än mer relevant. Under den allra största delen av Berges undersökningsperiod var politikernas inflytande över militären inte lika ifrågasatt och omstritt som under 1900-talets inledande 20 år. Sjöofficerarna hade i början av 1920-talet till stor del förlorat kampen mot politikerna om inflytandet över flottan. Parlamentarismen hade genomförts och demokratin fått starkare fotfäste än i början på 1900-talet. Officerarnas traditionella roll som kungens ämbetsmän var inte lika aktuell och relevant längre. Flottan var inte heller en politisk stridsfråga på samma sätt som under 1910-talet och inte av lika stort intresse för samhällsutvecklingen. Sjöofficerarnas agerande på den politiska arenan och i förhållande till politikerna hade därför inte samma samhällsrelevans och politiska brisans under 1920- och 1930-talet som under 1900-talets första 20 år.

Dyrssenbröderna får av naturliga skäl mer framträdande roller i forskningen rörande de olika affärer som de var inblandade i, affärer som påverkade flottan men även politiken.⁸ Affärerna diskuteras kortfattat i denna artikel utifrån tidigare forskning. Men det finns således ingen tidigare forskning som närmare granskar bröderna Dyrssens eller andra sjöofficerares agerande över en längre tidsperiod och deras förhållande till den övergripande politiska utvecklingen i början av 1900-talet. Det är ett förhållande som denna undersökning vill bidra till att ändra.

Artikeln bygger på tidigare forskning men också på otryckt källmaterial från Krigsarkivet och Riksarkivet. Jag har gjort nedslag i sådana bestånd som mest sannolikt skulle kunna bidra till att belysa frågeställningarna. Det rör sig i första hand om Wilhelm Dyrssens efterlämnade papper och en omfattande brevväxling mellan honom och hans fru Lizinka. Brevet har i tidigare forskning använts av Evabritta Wallgren för att analysera en framstående sjöofficers vardags- och familjeliv men inte för att försöka få upplysning om Wilhelms tänkande rörande flottan, inrikes- och utrikespolitik eller samhällsutvecklingen.⁹ Störst fokus läggs på Wilhelm Dyrssen eftersom det finns ett ovanligt gott utbud av källor som kan bidra till att belysa hans agerande och tänkande.¹⁰ Att Wilhelm är den av bröderna som utifrån sitt ämbete i flottan hade störst möjligheter att påverka marinens utveckling under en längre period ger brevväxlingen ett än större värde för min undersökning. Wilhelm gjorde en framgångsrik karriär. Under 1890-

talet var han chef för artilleridepartementet vid örlogsbasen i Karlskrona och 1899 blev han chef för artilleriavdelningen vid Marinförvaltningen. År 1904 blev han utnämnd till den nyinrättade befattningen inspektör för flottans övningar till sjöss. Han blev då samtidigt befordrad till konteramiral och yngst av de svenska amiralerna. Under åren 1906–1907 var han sjöminister och återgick därefter till posten som inspektör, en post som han innehade fram till 1916. Wilhelm var även högste befälhavare över Kustflottan, det vill säga den rustade flottan, under första världskriget. Liksom Wilhelm så hade hans tvillingbror Gustaf en framgångsrik karriär inom flottan och slutade precis som Wilhelm som amiral. Gustaf var 1910–1920 chef för Marinförvaltningen – den myndighet som ansvarade för införskaffning och underhåll av flottans materiel. Han hade inte samma möjligheter som Wilhelm att påverka planerna för flottans militära agerande och dess verksamhet i stort. Men att vara chef för Marinförvaltningen som hade en central roll i processer som ledde fram till inköp av nya fartyg och annan utrustning var tveklöst en viktig post i det marina Sverige. Gerhard, den äldste av bröderna, nådde inte lika långt i flottan som Gustaf och Wilhelm utan lämnade den 1901 för att bli landshövding i Värmland. Han hade dock då hunnit med att vara sjöminister under åren 1898–1901.¹¹ Eftersom han lämnade flottan så pass tidigt spelar han en mindre betydande roll för denna undersökning. Större fokus läggs på Wilhelm, och i viss mån Gustaf.

Hur mycket och hur ofta bröderna diskuterade aktuella frågor är det svårt att säga något mer ingående om. Gustaf och Wilhelm brevväxlade periodvis men det finns endast några få brev bevarade från deras brevväxling. Det framgår dock av Wilhelms och Linzikas brevväxling att familjerna hade nära kontakter och att Lizinka fungerade som mellanhand mellan bröderna när Wilhelm tjänstgjorde till sjöss. Bristen på källmaterial gör det svårt att bedöma i vilken utsträckning som bröderna aktivt samarbetade och försökte samordna sitt agerande i olika frågor. Det finns endast ett fåtal exempel i Wilhelms efterlämnade papper där de utbyter tankar i konkreta frågor rörande flottan.¹² Det är dock mycket troligt att bröderna i stort hade en likartad inställning till flottans materielfrågor och flottans betydelse i försvaret. De behövde därför säkert inte överlägga så mycket. De jobbade troligen var och en på sitt håll för den gemensamma uppfatt-

ningen om flottans bästa. Men emellanåt försökte de, som vi ska se, koordinera sina insatser och hjälpa varandra.

Grundläggande utgångspunkter

En utgångspunkt för denna studie av Dyrssenbröderna är att deras beslut och agerande ska ses i belysning av den historiska kontext som de verkade i. Samtidens värderingar, rådande politiska, kulturella och idémässiga strömningar påverkar i stor utsträckning en persons sätt att tänka och vilka handlingsmöjligheter som anses vara önskvärda och möjliga. Dessa övergripande idémässiga strukturer tvingar inte en person att handla på ett visst sätt. Men de sätter begränsande ramar för vilka handlingsalternativ som en aktör anser sig ha i en viss situation.¹³ Det är därför nödvändigt att kortfattat teckna en bild av den tid som de verkade i, det vill säga främst 1900-talets första två decennier. Början av 1900-talet var en mycket turbulent tid både politiskt och samhällsligt där flottan periodvis var en politisk stridsfråga. Allt fler grupper strävade mot en parlamentarisk styrning av samhället vilket skulle få till följd att flottans sammansättning och inriktning skulle bestämmas av regeringen, under förutsättning att dess planer fick stöd av en majoritet i riksdagen. Införandet av parlamentarism skulle därför minska officerarnas inflytande över de militära organisationerna. Positionerna var tydligt polariserade och den politiska debatten om försvaret blev, liksom debatterna om många andra samhällsfrågor vid den här tiden, frän och mycket känslomässig. I debatten förekom hårda personangrepp och aktioner som inte hade varit accepterade i det nutida svenska politiska livet. Den liberale statsministern Karl Staaff (1905-1906 och 1911-1914) blev en hatad person i högerkretsar. Det tillverkades exempelvis askkoppar som var en avbildning av Staaffs ansikte. Rökare skulle alltså fimpa sina cigarrer och andra rökverk rakt i Staaffs ansikte.¹⁴

Staaf var en av de främsta företrädarna för försöken att införa parlamentarism och var även väldigt aktiv i försvarspolitiska frågor. Han var noga med att betona att han såg sig som en försvarsvän. Hans ambition var att hitta en rimlig ekonomisk nivå på försvarets anslag i förhållande till andra statliga utgifter och en effektiv organisation av försvaret. Staaff ville att

försvaret skulle göras till hela folkets angelägenhet. Försvaret skulle inte vara överklassens och yrkesmilitärernas monopol. Det var regering och riksdag som skulle styra över den svenska militärmakten och inte kungen och militärerna. Staaff markerade bland annat sin strävan att reformera försvaret när han bildade sin andra regering 1911 genom att tillsätta de två första civila krigsministrarna, David Bergström som chef för lantförsvarsdepartementet och Jacob Larsson för sjöförsvarsdepartementet. Risker med militärer som ministrar, menade många liberaler och socialdemokrater, var att de företrädde det egna vapenslagets intressen framför hela försvarets eller till och med hela statens intressen så som de definierades av regering och riksdag.¹⁵ Det finns tecken i det för denna artikel undersökta källmaterialet som tyder på att det fanns verkligt fog för farhågorna att militärer som ministrar representerade vapenslaget snarare än regeringen. Sådana tendenser kan spåras hos bröderna Dyrssen. Det visade sig inte minst i Gerhard Dyrssens sätt att resonera när han var sjöminister. I ett brev till Wilhelm skrev han att han var orolig för att lägga fram förslag som skulle kunna leda till obotlig skada för flottan.¹⁶

Bröderna Dyrssen och det politiska spelet om flottan

I början av 1900-talet var sjöförvarsfrågor periodvis centrala i den politiska debatten. Bröderna Dyrssen deltog på olika sätt i detta politiska spel. Tydligast var det naturligtvis när Gerhard åren 1898–1901 och Wilhelm åren 1906–1907 innehade posten som sjöminister i högerregeringar. Men även när bröderna inte satt i regeringen försökte de påverka i politiska frågor som rörde flottan och dess framtid. En fråga som visar hur Dyrssen-bröderna såg på flottans behov och hur de försökte agera för att påverka den politiska processen är den så kallade F-båtsfrågan.

Bröderna Dyrssen och F-båtsfrågan

Den svenska flottan hade i början av 1900-talet utvecklat en sjöförsvardoktrin, det vill säga en överordnad idé för sina viktigaste uppgifter, som accepterats av statsmakterna. Doktrinen var viktig eftersom den skulle

vägleda framtida inköp av nya vapen och nya fartyg. Enligt doktrinen var marinens viktigaste uppgift i händelse av krig att möta och stoppa en rysk storinvasion över havet. Tanken var att flottan främst skulle anfalla en invaderande fiendes transportflotta. Eftersom fienden antogs behöva tiotusentals soldater med tillhörande utrustning för att anfälla Sverige skulle transportflottan behöva vara mycket stor och därför svår att skydda. De svenska örlogsfartygen skulle vara starka nog för att kunna bryta igenom skyddet från de örlogsfartyg som eskorterade transportflottan. De svenska fartygen behövde dock inte vara lika starka som fiendens starkaste eftersom de inte skulle ta avgörande strid med fienden för att vinna herravälde till sjöss, vilket annars var den dominerande tanken i många länders flottor. Flottan skulle istället ha snabba fartyg som kunde användas offensivt nära den egna kusten och som samtidigt var så små att de kunde använda skärgården som bas och skydd. Det ansågs nämligen vara svårt för fiendens större fartyg att ta sig in i en väl försvarad skärgård. Men exakt vilken typ av fartyg och hur många som behövdes lade inte doktrinen fast. Det blev en fråga för intensiv debatt och många utredningar i början på 1900-talet.¹⁷

I slutet på 1800-talet expanderade många länder sina flottor. Även i Sverige rustades flottan gradvis sedan mitten av 1870-talet efter att den under första hälften av 1800-talet fått en mycket liten tilldelning av resurser. Men det var inte samma stora expansion som exempelvis i Tyskland och Storbritannien.¹⁸ Sjökrigsmaterielen kännetecknades av en mycket snabb teknisk utveckling i slutet på 1800-talet och början på 1900-talet. För att kunna hänga med i utvecklingen behövde Sverige förnya sin flotta. En stark opinion inom flottan och bland konservativa politiska krafter ansåg att flottan behövde pansarfartyg. Det handlade den så kallade F-båtsfrågan om. Skulle flottan utrustas med nya pansarfartyg och vilka egenskaper skulle de i sådant fall ha? Namnet F-båt kommer från ett förslag från en kommitté som utredde frågan och lämnade förslag till pansarfartyg som benämndes med bokstäverna A-F, där F var det största. Flottans behov av stora pansarbåtar var en omstridd fråga. Det fanns de, främst personer utanför flottan, som hävdade att Sverige borde lägga större vikt vid ubåtar och torpedbåtar. De var billigare vapen som man kunde få fler enheter av till samma pris som ett fåtal stora pansarfartyg.¹⁹ Wilhelm

och personerna i hans närhet såg dock inte torpedvapnet som ett alternativ till pansarfartyg. Ubåtar och torpedbåtar var nyttiga som komplement men det var artillerifartygen, det vill säga pansarbåtarna, som skulle vara flottans ryggrad. Wilhelm och hans närmaste medarbetare ansåg även att det var bättre att ha färre och större pansarfartyg än fler och mindre. Det starka fokuset på artillerifartyg gjorde också att gruppen var tydligt emot att lägga resurser på att bygga ut kustbefästningarna och kustartilleriet.²⁰

Av bröderna Dyrssen var det främst Wilhelm som tydligt kom att engagera sig i flottans doktrinutveckling och i frågor rörande vilka fartyg flottan behövde. Som sjöminister men även som inspektör för flottans övningar till sjöss var Wilhelm i en position där han hade möjlighet att påverka sjöförsvardoktrinens utformning och uttolkning. Han var expert på sjöartilleri och det spelade en stor roll för hans starka förordande av pansarfartyg. Han hyste också en stark uppfattning om att flottan i vissa fall kunde behöva agera mer offensivt än tidigare och att den därför behövde större och starkare pansarfartyg.²¹ Wilhelms agerande kom att få stor betydelse för F-båtsfrågan. Han agerade inte bara personligen utan var i positionen som inspektör duktig på att rekrytera officerare till sin stab som hade en likartad uppfattning som han själv rörande flottans strategi och vilka fartyg som behövdes.

I samband med unionskrisen 1905 mobiliserades delar av den svenska flottan under Wilhelm Dyrssens ledning och låg i beredskap på västkusten för att kunna gripa in om den norsk-svenska konflikten om unionens framtid inte skulle gå att lösa på fredlig väg. Unionskrisen kunde så småningom lösas fredligt genom förhandlingar. Men Wilhelm menade i sin roll som inspektör att flottan i framtiden fortsatt måste vara beredd på att det kunde bli krig mot Norge. Han lät därför utarbeta nya instruktioner för högste befälhavaren för kustflottan, som var den som skulle ha befälet över den rustade flottan i händelse av krig. Till skillnad från ett eventuellt krig mot Ryssland skulle Sverige i ett krig mot Norge vara den starkaste parten. Flottan skulle därför behöva ha andra målsättningar och agera annorlunda. Tanken var att vinna fullständigt herravälde över de hav som omgav Norge. För att kunna operera på öppna havet behövdes större pansarfartyg, hävdade Wilhelm.²²

År 1906 blev Wilhelm utnämnd till sjöminister. I den nya positionen

hade han goda möjligheter att fortsätta driva frågan om flottans behov av större pansarfartyg. Den 14 september 1906 lät han tillsätta en sjökrigsmaterielutredning som allsidigt skulle utreda vilka fartyg flottan behövde. Flera av de mer tongivande personerna i utredningen var nära förbundna med Wilhelm vilket gjorde att de åsikter han företrädde hade goda möjligheter att få genomslag. Utredningen kom också fram till att flottan borde utrustas med pansarfartyg av en ny och större typ. I likhet med Wilhelm ansåg utredningen att sådana fartyg behövdes för att flottan skulle kunna agera mer offensivt i händelse av krig mot Norge. Men även i det krigsfall som ansågs mest troligt, en storinvasion från Ryssland över havet, menade kommittén att sjökriget skulle behöva föras avsevärt längre ut från kusten än tidigare tänkt. Flottan skulle till och med kunna agera längs fiendens kust för tillfälliga offensiva operationer.²³ Utredningens förslag ledde inte till beslut men frågan levde vidare och blev föremål för livlig debatt. Wilhelms officerskollegor Herman Wrangel, Erik Hägg, Otto Lybeck, Claës Lindsström och Hans Ericson²⁴ var mer aktiva i den offentliga debatten än Wilhelm själv även om också han debatterade i pressen. Det var dock Wilhelm som satt på den mest inflytelserika positionen. Han hade också gett flera av de ovan nämnda personerna en starkare plattform från vilken de kunde agera och debattera genom att ge dem poster i sin närhet, som exempelvis adjutant till inspektören för flottans övningar till sjöss. Han kunde även verka för att de skulle bli flottans representanter i olika utredningar av flottans materielbehov et cetera. Där kunde de på olika sätt försöka påverka utredningens resultat. Ett sätt som Zetterberg lyfter fram är att flottans företrädare i försvarsberedningarna ofta försökte blockera de reformvänligas försök att förändra. De tog inte fram allsidiga utredningar i exempelvis F-båtsfrågan.²⁵

Efter att högerpolitikern Arvid Lindman kommit i regeringsställning 1906 lät han tillsätta en försvarsutredning som 1910 föreslog en upprustning av flottan, bland annat med nya pansarbåtar. Utredningen föreslog olika alternativ där regeringen Lindman fastnade för F-typen. F-båten var i princip det pansarbåtsförslag som Wilhelm Dyrssen låtit utarbeta i mars 1906. De utredningar som genomförts därefter hade endast gjort mindre förändringar beträffande fartygets storlek, fart och artilleri. F-båten var den största tänkbara fartygstyp som hade möjlighet att operera i

svenska farvatten och skärgårdar med tanke på skärgårdarnas farledsdjup.²⁶ Förslaget om F-båten mötte bittert motstånd från liberaler och socialdemokrater. För dem blev F-båten en symbol för det konservativa motståndet mot utökad demokrati, parlamentarism och sociala reformer. För högern var F-båten snarare en samlade symbol för fosterländska ideal. Lindmans regering fattade beslut om att bygga F-båten men förlorade valet 1911 och Karl Staaff fick åter bilda regering. Staaff lät kort efter att han tillträtt som statsminister skjuta upp byggandet av F-båten. Anledningen var att han först ville utreda hur mycket pengar försvaret behövde och hur pengarna skulle fördelas mellan försvarsgrenarna. Hans förhoppning var att kunna reformera militären och skapa ekonomiskt utrymme för sociala reformer. Staaff tillsatte därför fyra olika försvarsberedningar. En nyhet och ett led i att markera politikens bestämmande över militära frågor var att inga militärer fick plats i beredningarna. De bestod enbart av riksdagspolitiker. Högeroppositionen reagerade mycket starkt och menade att uppskjutandet av F-båtsbygget var skandalöst och innebar ett hot mot Sverige. Kung Gustaf V stod helt på högerlinjen och opponerade sig tydligt på möten med regeringen. Generellt var den konservativa kritiken mycket stark och beskrev inte sällan Staaff och hans regering som fosterlandsförrädare.²⁷ Bröderna Dyrssen agerade inte bara för pansarbåtarna i sina roller inom flottan utan försökte även påverka den politiska arenan. De hade direktkontakter med högerpolitiker och med kungen. Gustaf delgav konservativa politiker information om flottans önskemål och ståndpunkt. I samband med att pansarbåtarna debatterades i riksdagen 1913 ska han ha varit i kontakt med Arvid Lindman, som då var en av de ledande konservativa oppositionspolitikerna, och de hade gemensamt kommit överens om vad Lindman skulle säga. Han ska även ha besökt kungen och diskuterat frågan med honom.²⁸

Pansarbåtarna blev, som sagt, en viktig symbolfråga för högern och i januari 1912 startades därför en insamling för att bygga en båt enligt det beslut som regeringen Lindman fattat. Insamlingen blev en stor framgång för initiativtagarna när stora delar av befolkningen skänkte pengar. Det fanns en orosstämning i landet och en uppblommande nationalism som insamlingen framgångsrikt lyckades knyta an till. I maj hade över 15 miljoner kronor samlats in vilket var ungefär tre miljoner mer än fartyget

beräknades kosta. Det var länge osäkert om regeringen Staaff skulle acceptera att ta emot pengarna och låta bygga en F-båt. Men beslutet blev till sist positivt för initiativtagarna.

De nya idéerna för försvaret och samhällsordningen verkade i allra högsta grad utmanande på bröderna Dyrssen. Det finns en stark och öppen motvilja mot Staaff och Larsson i brevväxlingen mellan Wilhelm och Lizinka. Efter att 1913 ha fått ta del av den Staaffska regeringens proposition för försvaret skrev Wilhelm att "det är helt enkelt landsförräderi. Min tro är att det är en ohederlig och elak människa – att i dessa tider inte ens vilja underhålla hvad vi hafven. Kan ej dömas mildare".²⁹ I ett annat brev till Lizinka samma år hävdade Wilhelm att "Staaff betar sig naturligtvis åt som ett svin".³⁰ En viktig orsak till motviljan mot Staaff var säkerligen att han uppfattades som ett hot mot flottan så som Wilhelm önskade att den skulle utvecklas.

Wilhelm Dyrssen var inte överksam utan han försökte aktivt försvaga Karl Staaff och hans regering som han menade hade målet "att helt slå flottan i spillror".³¹ Enligt ett brev till Lizinka 1913 ägnade han mycket tid till att fundera kring möjliga sätt att agera. Som han konstaterade i ett brev: "mina tankar kretsar oupphörligt kring ämnet".³² Bröderna Dyrssen försökte också försvaga Jacob Larssons position på olika sätt. De menade att en civil person inte passade som sjöminister. Det var sjöofficerarna som bäst kunde bedöma Sveriges behov av ett marint försvar. En person utan tidigare erfarenhet från flottan var inte alls lämplig för posten som sjöminister, menade de. Brevväxlingen mellan Wilhelm, Gustaf och Lizinka innehåller flera exempel på deras aktiva försök att minska Larssons inflytande. De talade bland annat om att ge andra personer "Jakoberum", det vill säga stärka deras motstånd mot Larsson.³³ Wilhelm uppgav själv att han emellanåt fattade beslut och författade skrivelser bara för att irritera Jacob Larsson. Som han skrev till Lizinka: "Jag ger den der Jakob ett piller då och då".³⁴ Vid ett tillfälle hade Larsson bjudit de mest framträdande sjöofficerarna på middag. Wilhelm var på expedition med Kustflottan och kunde inte komma men Gustaf tackade nej med den påhittade förevärdningen att han redan var bortbjuden på annat håll. Det uppfattades som en oförskämndhet från sjöministerns sida att överhuvudtaget bjuda in till middag.³⁵

Bröderna Dyrssen och den Staaf-Mittag-Lefflerska affären

Wilhelms agerande i den så kallade Staaf-Mittag-Lefflerska affären hade till syfte att skada Staaff. Upprinnelsen till affären var ett tal som professorn i matematik vid Stockholms högskola, Magnus Gustaf Mittag-Leffler, höll för studenter i Stockholm i mars 1914. Det var ett politiskt tal där han skarpt kritiserade Karl Staaff. Den del i affären som direkt kom att beröra bröderna Dyrssen gällde Staaffs hantering av hemliga handlingar. Mittag-Leffler hävdade dels att Staaff förvarat en hemlig handling i sin skrivbordslåda under 14 månader, dels att han förmedlat en hemlig handling direkt till de då pågående försvarsutredningarna utan att den kommit till flottans lednings kännedom. Staaff reagerade starkt på Mittag-Lefflers beskyllningar och det följde ett intensivt meningsutbyte i pressen mellan dem båda. Wilhelm Dyrssen blev involverad i affären genom att han skrev ett dokument där han intygade att handlingen som påträffats i Staaffs skrivbordslåda var av utomordentlig vikt för Sveriges försvar. Affären fortsatte i tidningarna en tid till eftersom Staaff anmälde Mittag-Leffler för ärekränkning, vilket Mittag-Leffler också senare blev fälld för i domstol. Affären kom också att debatteras i riksdagen. Jarl Torbacke, som närmare har undersökt handlingarna som den dåtida debatten handlade om, gör bedömningen att de inte kan anses ha varit speciellt viktiga för försvaret. Vidare argumenterar han trovärdigt för att det sannolikt var Wilhelms medarbetare Erik Hägg som informerade Mittag-Leffler om de två rapporterna.³⁶ Det verkar således som att Wilhelm försökt skada Staaff politiskt genom att övervärdera en hemlig handlingens betydelse och lämna information om Staaffs hantering av handlingen till Mittag-Leffler.

Syftet med brödernas agerande i de politiska kulisserna var att få en regering eller i alla fall en sjöminister som, enligt deras uppfattning, hade bättre förståelse för flottans behov. Men de förändringsvilliga var inte bara ett hot mot flottans utveckling utan även ett hot mot det samhälle och det Sverige som bröderna var förtrogna med. Försvarsfrågorna rymde ju inte bara en militär dimension utan hade även samhällseliga effekter. På detta område sympatiserade Dyrssenbröderna med kungafamiljens försök att upprätthålla den rådande ordningen. Samhällsutvecklingen oroade Wilhelm. I ett brev till Lizinka hävdade han 1913 att "Det är det med

statstjensten – synnerhet nu för tiden – till en stor del skall vara beroende af en karls samvetslösa politik. Det är upplösning öfverallt!"³⁷ Jarl Torbacke har dragit slutsatsen att målet för de arméofficerare som han undersöker i boken "*Försvaret främst*" och som utvecklade en stark utomparlamentarisk aktivitet för att påverka den politiska utvecklingen var att stoppa utvecklingen mot demokrati i Sverige. Han menar att "vad som en gång hade börjat som en strid om försvaret hade så småningom fått en klar inriktning mot att gälla vida väsentligare ting: den svenska demokratins utveckling, ja, måhända dess bestånd."³⁸ Det är utifrån de källor som varit tillgängliga för denna undersökning inte möjligt att slå fast huruvida bröderna och med dem förbundna sjöofficerare också hade ambitionen att förhindra det demokratiska samhälle som alltmer verkade vara på väg att införas. Men det är uppenbart att det finns tydliga beröringspunkter mellan brödernas Dyrssens inställning till samhällsutvecklingen och den uppfattning som de arméofficerare har som intar huvudrollerna i Torbackes undersökning. Kritiken mot Karl Staaf är en av beröringspunkterna. Torbacke hävdar att för vissa av arméofficerarna var "Staaffs fall i sig nästan lika angeläget som försvarsfrågans lösning på av dem acceptabla villkor, ja, kanske i grunden en förutsättning för denna lösning."³⁹ Bröderna Dyrssen verkar ha delat denna uppfattning och gjorde, som vi sett, aktiva ansträngningar för att försvaga Staaff.

En annan beröringspunkt mellan de radikala arméofficerarna i Torbackes undersökning och Dyrssenbröderna är inställningen till kungahuset som institution. Stärkande av kungamakten och i slutänden återupprättandet av monarkins inflytande var en viktig målsättning för de radikala arméofficerarna.⁴⁰

Dyrssenbröderna och kungahuset

Att bröderna Dyrssen stödde kungamakten och ville att kungahuset skulle ha en inflytelserik position i samhället råder det inget tvivel om. Dyrssenbröderna, främst Wilhelm men även Gustaf och Gerhard, hade goda relationer med kungafamiljen och försökte använda dessa kontakter för att främja den egna positionen angående flottans affärer. Alla tre träffade

de vid olika tillfällen kungen eller drottningen och försökte påverka dem. Samtalen verkar mest ha rört viktigare sjömilitära frågor. Men de frågorna var ju dessutom, som redan konstaterats, av stor allmänpolitisk betydelse. Även Lizinka hade kontakter med kungafamiljen genom sitt arbete i Röda Korset.⁴¹ Samtalen mellan Dyrssenbröderna och kungaparet verkar ha varit öppna och förtroendefulla. Dyrssens var uppenbarligen omtyckta av kungafamiljen och Gustaf V ingrep exempelvis 1913 när det föreslågts att Wilhelm skulle förflyttas från Stockholm. Mer täta kontakter mellan bröderna Dyrssen och kungaparet förekom när större frågor som rörde flottan var aktuella. Diskussioner och samtal fördes annars också när kungen eller kungaparet besökte flottans övningar under den tid Wilhelm var inspektör för flottans övningar till sjöss. Det förekom även att Wilhelm tog kontakt med kungen eller drottningen i viktigare frågor. Han försökte bland annat få kungaparets hjälp att avsätta eller omplacera amiralen Ludvig Sidner, som var en av de få inom flottan som öppet uttryckte andra åsikter än Dyrssenbröderna. Wilhelm och även Gustaf försökte under flera års tid påverka kungen och senare även sjöminister Dan Broström att göra sig av med Sidner. Motsättningen mellan Wilhelm och Ludvig Sidner framträdde bland annat i den Staaf-Mittag-Lefflerska affären 1914. Wilhelm författade ett intyg där han lät förstå att den hemliga handling som affären handlade var av stor vikt för Sveriges försvar. I motsats till detta skrev Sidner i sin tur ett intyg där han hävdade att handlingen inte alls var av särskilt stor betydelse.⁴²

Till skillnad från många inflytelserika företrädare inom armén, som enligt Thullberg ville minska kungens roll i den militära apparaten,⁴³ verkar bröderna Dyrssen inte haft denna ambition. Det är, som Thullberg hävdar, inte otroligt att brödernas ställningstagande i denna fråga var ett utslag av en ambition att försvåra för armén i revirstriderna inom försvaret. Han menar också att flottans företrädares agerande bottnade i att försöka undvika att försvaret skulle få en gemensam högste ledare som med stor sannolikhet skulle hämtas från armén. Flottans företrädare ville inte bli underställda en lantmilitär. Därtill ska läggas att flottan redan i jämförelse med armén hade större inflytande över ledningen av sin organisation även i händelse av krig. Att bröderna inte ville se förändringar kan således av många anledningar betraktas som försök att försvåra arméns ställning,

och värna sin egen och flottans position i försvaret av Sverige. Genom att försöka förhindra ett minskat kungligt inflytande och en starkare politisk kontroll över flottan skulle det kanske kunna gå att undvika några av de nedskärningar som sannolikt väntade om de förändringsvilliga skulle få igenom sina planer.⁴⁴

Kungen och drottningen agerade under hela den aktuella perioden för att behålla så mycket som möjligt av kungahusets inflytande över samhället. Försvaret var en av de frågor som kungaparet engagerade sig starkast i. Kungen hade ännu formellt en viktig roll i försvaret, inte minst som högste befälhavare i händelse av krig och denna roll verkar han ha velat behålla.⁴⁵

I likhet med övriga konservativa var det i första hand institutionen monarkin snarare än dåvarande kung som Dyrssenbröderna ansåg vara viktig och ville stärka. Bernadottarna sågs som alltför kraftlösa och initiativlösa. Wilhelm önskade sig en kung med mer utstrålning, som kunde verka samlande och ta mer kraftfulla initiativ för att motverka de krafter som hotade den rådande ordningen och det som han uppfattade som flottans förfall. Hans skeptiska inställning till Gustav V kommer starkt till uttryck i breven till Lizinka. 1913 konstaterade Wilhelm att "Kungen är förskräckligt passiv och att vänta sig något af hans initiativ är hopplöst. Det är som att försöka staga upp en kokt macaroni".⁴⁶ Wilhelm och även Lizinka tyckte bättre om drottning Victoria som de uppfattade som mer handlingskraftig än kungen.⁴⁷

Kent Zetterberg hävdar att "militärens 'yrkeskultur' gjorde uppslutningen kring kungamakten naturlig i den politiska krisen. Men han slår också fast, till skillnad från Torbacke, att de "aktade [...] sig noga för att ta steget över demarkationslinjen och intervensera i politiken".⁴⁸ Att militärerna inte skulle ha agerat politiskt verkar dock inte stämma i fallet med bröderna Dyrssen. De försökte på olika sätt påverka politiken. Det är svårt att se bröderna Dyrssens agerande som att inte det var att intervensera i politiken. Visserligen agerade de inte i det offentliga politiska rummet och i öppen opposition mot den politiska ledningen utan dolt i kulisserna. Men det gör det snarare än mer problematiskt i ett demokratiskt samhällsperspektiv där öppenhet och insyn i statens verksamhet är en viktig grundtanke. Det dolda agerandet väcker också frågan om bröderna Dyrssen var

beredda att ta till än radikalare åtgärder för att främja den politik och samhällsutveckling som de ville se, kanske till och med använda militära medel. Statsvetaren Staffan Olsson som analyserat den svenska högerns anpassning till demokratin under 1910- och 1920-talen menar att varken de mest inflytelserika högerpolitikerna eller militären, som tveklöst var en konservativ kraft, använde icke-lojala medel, det vill säga medel som låg utanför lagens ramar för att försöka hindra den samhällsutveckling som gick mot alltmer demokrati och minskat inflytande för de traditionella eliterna. Den slutsatsen stämmer även på bröderna Dyrssen. De gjorde många försök att påverka i kulisserna men verkar inte ha umgåtts med tanken på att militären skulle vidta mer radikala åtgärder för att stoppa utvecklingen. Det tyder Wilhelms utsagor på i ett brev till Lizinka efter ett möte med drottningen. Han skriver att "hon var intagande som vanligt och mycket vänlig och vi hade en lång konversation som hon förde med vanlig öppenhet. Jag blir ibland lite rädd för den och för löftena man måste gifva om tystlåtenhet".⁴⁹ Drottningen hade sannolikt uttryckt radikalt konservativa åsikter som inte var lämpliga att yttra offentligt i det rådande samhällsklimatet. I samtal med högerpolitiker på 1910-talet sonderade hon olika möjligheter att stärka kungamakten, däribland möjligheten av att genomföra en statskupp.⁵⁰ Högerpolitikerna liksom Wilhelm Dyrssen verkar inte ha varit villiga att driva utvecklingen så långt även om de på många olika sätt agerade för att försvaga Staafs regering och få till stånd en konservativ sådan. Det verkar emellertid ha funnits de inom flottan som, möjligen endast i upprörda interna diskussioner, umgåtts med tankar på att vilja gripa in än mer aktivt i händelseförloppet. I samband med affären Ankarcrona, som vi kommer se, var det upprörda känslor i sjöofficerskåren. Då blev Wilhelm enligt egen utsaga uppmanad av sina kollegor att agera. I ett brev till Lizinka skrev han "jag vet ej hvad man ska kunna göra – utom uppror och det vore nog alla med på. Men jag tror vi skola taga saken trankilt". Hans beslut blev att ta kontakt med kungen.⁵¹

Bröderna Dyrssen försökte inte bara aktivt påverka politiken genom att agera bakom kulisserna och kontakta politiker och kungaparet. De försökte också påverka den allmänna opinionen. För att sprida idéerna om flottans uppgifter och behov av fartyg var Wilhelm, bland annat tillsammans med sin sjöofficerskollega Herman Wrangel, med och grundade

Föreningen Sveriges Flotta. Föreningen, där Wilhelm var aktiv i kulisserna, kan ses som en propagandaplattform. Den försökte skapa förståelse för flottans behov hos bredare befolkningsgrupper. Ett mål var att få politiker att besluta om ett långsiktigt nybyggnadsprogram för flottan där nya, större pansarfartyg skulle utgöra en viktig del.⁵² Vid den här tiden fanns inget fast anslag till flottan och dess fartygsbyggande utan riksdagen beviljade årligen nya medel. Sjöofficerare och arméofficerare samverkade också i sina försök att skapa opinion mot regeringen Staafs försvarspolitiska planer. Under vintern 1914 genomförde officerare en föreläsningsturné runt Sverige. På varje plats talade normalt en arméofficer om värnplikstidens längd och en sjöofficer, om behovet av F-båtar. Dyrssenbröderna verkar liksom tidigare ha hållit sig i kulisserna men personer i deras närhet deltog i föreläsningsturnén, bland andra Erik Hägg, Otto Lybeck och Claës Lindsström. Torbacke menar att det är troligt att föreläsningsturnén organiserades på hög nivå inom armén och marinen.⁵³ Det är mycket troligt att bröderna Dyrssen hade ett finger med i spelet kring föreläsningsturnén men i källorna som kunnat granskas för denna undersökning finns det dock inget som ger upplysning om det.

Fanns det ett "Dyrssenvälde"?

Dyrssenbrödernas inflytande över flottan sågs i delar av pressen, vissa lantmilitärer och politiker som så stort att det började talas om ett "Dyrssenvälde" inom flottan. Dyrssenväldet ansågs kännetecknas av nepotism och bristande åsiktsfrihet. För att sjöofficerare skulle kunna stiga i graderna, hävdades det, måste de undvika att kritisera de positioner som de mest inflytelserika inom flottan, bland andra bröderna Dyrssen, intog. Dyrssenväldet ansågs också karakteriseras av maktfullkomlighet och möjlighet för personer i ledande ställning att på olika sätt bestraffa sådana som inte sympatiserade med dem själva i en viss fråga. Begreppet ansågs också ibland innefatta ett ekonomiskt vanstyre av flottan och ett slöseri med statliga anslag. Bröderna ansågs därtill stå för en gammalmodig syn på flottan som innebar att det var officerarna som bäst kunde bedöma flottans behov och att flottan skulle styras av kungen och hans ämbetsmän. Dyrssenbrö-

derna ansågs också överdriva flottans behov av resurser och vara motståndare till reformer. Bröderna ansågs även intrigera med kungaparet för att bakom ryggen på den folkvalda regeringen få till stånd den utveckling av flottan som de önskade.

Det är inte klarlagt hur begreppet Dyrssenväldet uppstod men i början av 1900-talet utspelade sig ett antal affärer med bröderna Dyrssen i viktiga roller som bidrog till att begreppet fick fotfäste. Den så kallade Dyrssenaffären 1901 är en av affärerna som samtidigt är ett exempel på hur befordringsprocesser inom flottan kunde användas som maktinstrument. Affären var ganska komplicerad med flera turer men här kan det räcka att konstatera att den i grunden handlade om ett befordringsärende. Gerhard Dyrssens föregångare som sjöminister, Jarl Christersson, hade tillsatt en kommission inom flottan som skulle bestämma turordningen för en rad sjöofficerares befordran. Medlemmarna i kommissionen kom överens om att överläggningarna skulle hållas hemliga och att inget protokoll skulle föras vid mötena. Överläggningarna förblev dock inte hemliga utan det läckte ut information till personer som stod i tur för befordran och även till pressen. Gerhard Dyrssen bestraffade därför en av medlemmarna i kommissionen som läckt information, chefen för flottans station i Karlskrona, konteramiral Jacob Hägg. Detta väckte stor uppmärksamhet eftersom det inte tillhörde vanligheten att så högt uppsatta sjöofficerare blev bestraffade. När det sedan visade sig att det inte fanns någon order eller andra föreskrifter som beordrade medlemmarna till tystnadsplikt blev bestraffningen än mer omdebatterad. Formellt var bestraffningen därför fel och den kom alltmer att uppfattas som godtycklig. Enligt kritikerna hade Gerhard Dyrssen trakasserat en underlydande. Hans agerande sågs också som ett försök att tysta all kritik inom sjöofficerskåren mot sin egen förvaltning och politik. Frågan togs upp i riksdagen där debatten kom att gälla det militära disciplinära systemet i stort. Flera riksdagsmän ifrågasatte om det var förenligt med demokratiska värden att militären hade sitt eget rättssystem. När Gerhard Dyrssen fick möjlighet till replik svarade han att han inte tyckte att systemet behövde förändras utan att allt var bra som det var. I en tid där en rad felaktiga bestraffningar inom krigsmakten varit uppe till behandling i pressen togs hans svar som ett tydligt exempel på militärens ovilja att förändra sitt gammalmodiga, hårda, stelbenta och

odemokratiska disciplinära system. På grund av uttalandet i debatten och den formellt felaktiga bestraffningen förlorade Gerhard Dyrssen riksdagens förtroende. Även om det politiska systemet ännu inte kännetecknades av parlamentarism var det ändå viktigt för regeringens arbete att ministrarna hade förtroende bland riksdagsledamöterna. Gerhards ställning i regeringen blev ohållbar och han tvingades avgå.⁵⁴

Ett annat befordringsärende som diskuterades kritiskt i pressen utspelade sig under Wilhelm Dyrssens tid som sjöminister. Det rörde Gustaf Kraak som hösten 1906 gick ut i pressen efter att ha blivit förbigången vid en utnämning till kommandörkapten. Han hävdade att han inte blivit befordrad eftersom han tidigare varit kritisk mot flottledningen, det vill säga bröderna Dyrssen. Han menade att de undertryckte yttrandefriheten och att mottot som sjöofficerare hade att följa var: "tig eller du blir förbigången".⁵⁵ Att flottans ledning försökte tysta all obekväm kritik var ämne för fortsatt kritisk rapportering i pressen under kommande år. I Dagens Nyheter (DN) hävdades det exempelvis i november 1913 att "bli strypt vid regementsofficersbefordran är det hot som svävar över varje ej Dyrssenskt välsinnad och 'lojalt' arbetande officers huvud. Och man kan gott förstå att ett sådant hot är allvarligt nog och kan komma många att böja sig, även om de svära tyst mellan tänderna och oftare än man tror knyta näven – i byxfickan".⁵⁶

När Gustaf Dyrssen var chef för flottans varv i Stockholm under åren 1906–1908 drabbades flottans station liksom varvet av en rad korrupsionsaffärer som slogs upp stort i pressen. Bland annat köptes drivmedel in från en leverantör på felaktiga grunder. Drivmedlet visade sig vid närmare prövning inte bara vara dyrare utan även sämre än konkurrenternas. Gustaf Dyrssen var visserligen inte själv direkt inblandad i affärerna men kritikerna tog det ändå som ett bevis på att det fanns ett Dyrssenvælde i flottan och att korrupsion var en beståndsdel i det. Under Wilhelm Dyrssens tid som inspektör drog flottan över sin budget flera gånger och kritiken drabbade även honom som ansvarig för flottans övningar. Han ansågs ha bidragit till slöseri med statens medel. Kritikerna tecknade en bild av att de stora försvarsanslagen togs om hand av en militär förvaltningsapparat som gav rum för inkompetens, misshushållning och försnillning. Dyrssenbröderna lyftes fram som ansvariga representanter för att dessa missförhåll-

landen kunde fortsätta bestå. Budskapet var att flottan och dess förvaltning borde reformeras så att pengarna kunde användas mer effektivt. Då skulle de insparade medlen kunna användas till sociala reformer.⁵⁷ Att en reformering av försvaret lockade dem som ville genomföra sociala reformer förstår man när man betänker att försvaret stod för nästan hälften av statens budget under den här tiden.⁵⁸

Det fanns också framträdande lantmilitärer som var kritiska till flottans utveckling under bröderna Dyrssens ledning. Främst av dem var överste Lars Tingsten. Han hade goda kontakter med politiker som förde fram hans kritik. Grundtonen i kritiken var att Dyrssenbröderna försökte bygga ut och förstärka flottan mer än som var nödvändigt för det svenska försvarets behov. Det antydde att Wilhelm Dyrssen med stöd av kronprinsessan (senare drottning) Victoria i kulisserna eftersträvade en allians med Tyskland. Då skulle en utbyggd svensk flotta kunna bli ett gott stöd för Tyskland i dess kamp mot England.⁵⁹ Även Karl Staaff såg i bröderna en bromsklots för de förändringar av militären som han och hans regering ville få till stånd. Han agerade för att minska brödernas inflytande och öka de folkvalda politikernas. Det resulterade i den så kallade affären Ankarcrona.

Affären Ankarcrona

Regeringen Staaff uppfattade tillståndet i flottan som problematiskt och bröderna Dyrssens stora inflytande sågs som en viktig del i problemet. Bröderna, menade han, gjorde det svårt för regeringen att genomföra sin flottpolitik. Karl Staaff försökte därför minska deras makt. I ett brev till kungen 1913 konstaterade Staaff att "ett väl starkt inflytande utövas av de dugliga men förvisso något för ensidiga bröderna" och menade att det ledde till att "många inom vapnet anställda i förhoppning att 'komma fram' alltför osjälvständigt underordna sina åsikter under brödernas även i fall då självständighet skulle vara påkallad, och å den andra att de, som ej vilja så göra, känna sig under ett tryck, som betager dem glädje, vid sitt arbete och sina uppgifter".⁶⁰ Regeringen ville därför göra en förändring på de ledande posterna i flottan för att försöka minska det Dyrssenska

inflytandet. Tanken var att en av Dyrssenbröderna skulle förflyttas från Stockholm till Karlskrona. Det skulle i sin tur göra det möjligt att placera amiralen Ludvig Sidner, som var mer välvilligt inställd till regeringens flottpolitik, på posten som marinstabschef i Stockholm. Sidner hade varit sjöminister i den första liberala regeringen 1905–1906 och sympatiserade med liberalernas och socialdemokraternas önskemål att minska försvarsutgifterna för att kunna satsa på andra områden. Han menade att det inte fanns behov av så stora och dyra pansarbåtar som majoriteten inom flottan ville ha. Ubåtar och torpedfartyg, som kostade mindre än pansarfartyg, skulle kunna utföra en större del av arbetet.⁶¹ Regeringen ville således utnämna Sidner, som var chef för flottans station i Karlskrona, till marinstabschef och förflytta Wilhelm Dyrssen till Karlskrona. Sten Ankarcrona som var chef för marinstaben skulle ta över Wilhelms post och bli inspektör för flottans övningar till sjöss. Men Gustaf V ville inte att Wilhelm skulle förflyttas från Stockholm utan kom med ett motförslag som regeringen accepterade. Det innebar att Sidner blev chef för marinstaben, Ankarcrona förflyttades till Karlskrona och blev chef för varvet medan Wilhelm blev kvar på sin post som inspektör. Följden av denna förflyttningskarusell blev att Ankarcrona ansåg sig ha blivit degraderad och lämnade in sin avskedsansökan. Spelet om posterna föregick i kulisserna och i offentligheten framstod det som om regeringen på egen hand fattat beslutet. Den fick därför utstå mycket hård kritik från högerkretsar. Trots den hårda kritiken valde regeringen att inte offentliggöra att det egentligen var kungens förslag som genomförts. Det blev känt långt senare.⁶² I Wilhelms brevväxling med frun Lizinka, som inte tidigare använts som källa för att studera affären Ankarcrona, framgår det att han inte verkar ha varit fullt medveten om alla turer kring utnämningarna. Han kände dock till att Staaffs ursprungliga tanke hade varit att förflytta honom till en annan position.⁶³

Som de diskuterade affärerna visar så fanns det uppenbarligen missförhållanden inom flottan. Men kan det sättas likhetstecken mellan dessa missförhållanden, bröderna Dyrssens ansvar och slå fast att det rädde ett "Dyrssenvälde" i flotten? Nej, den slutsatsen är alltför långtgående. En anledning till att begreppet uppkom var säkerligen att brödernas politiska motståndare nyttjade affärerna för att försvaga brödernas ställning. Föränd-

ringsvilliga krafter pekade alltså ut bröderna Dyrssen som roten till mycket av det onda i flottan. Begreppet kunde få vid spridning eftersom militären av många sågs som en symbol för det gamla förtryckande samhället. I många grupper av befolkningen fanns det stor misstro mot de militära institutionerna. Talet om Dyrssenvälde handlade dock inte bara om inslag i ett politiskt spel och försök att öka den parlamentariska kontrollen över flottan utan begreppet pekar på förhållanden inom flottan som verkligen existerade. Befordringar hanterades på ett sätt som skapade grogrund för kritik om nepotism och att personer blev förbigångna för att de inte hade samma uppfattningar som de styrande. Flottans befordringssystem i början på 1900-talet har inte undersökts närmare så det är inte möjligt att bedöma om det verkligen fullt ut fungerade på det sätt som kritikerna hävdade. Men bara det faktum att befodringsärenden hanterades av en kommission som inte protokollförde sina möten och inte fick berätta bakgrunden till varför vissa personer blev befordrade och andra inte tyder på ett alltför slutet system som kunde ge upphov till maktmissbruk. Detta system ville för övrigt Wilhelm Dyrssen inte ändra på. Han var mycket kritiskt inställd till förslag som ville förändra systemet som enligt hans egna anteckningar sedan 1907 fungerade på så sätt att de fem viktigaste befattningshavarna i flottan sammanträdde och bestämde över befodringsärendena.⁶⁴ Det kan i grunden uppfattas som ett system som verkade för att bibehålla den rådande riktningen inom flottan – den riktning som bröderna Dyrssen stod för. En förändring hade således kunnat minska Wilhelm Dyrssens möjligheter att ha inflytande över flottans utveckling. Förutom att Wilhelm deltog i diskussioner kring utnämningar i sin egenskap av en av dem fem viktigaste befattningshavarna försökte han även på egen hand påverka befodringsärenden. 1906 skrev han till C A M Hjulhammar, som då var chef för flottans station i Karlskrona och undrade när han kunde komma till Stockholm för att överlägga med honom och stationschefen i Stockholm rörande befodringsärenden. Han skriver att "ett sådant muntligt öfverläggande anser jag nyttigt".⁶⁵

Precis som kritikerna misstänkte försökte bröderna Dyrssen också underminera den valda regeringen genom sina kontakter med kungaparet. Men var det endast Dyrssenbröderna som med järnhand och en grupp nära förtrogna upprätthöll den rådande ordningen inom flottan eller var deras tänkande representativt för en stor andel av sjöofficerskåren?

Bröderna Dyrssen som representanter för sjöofficerskåren

Jag har i tidigare forskning visat att sjöofficerskåren ofta haft en väldigt enhetlig uppfattning angående flottans uppgifter och vilka fartyg och vapentechnik som kunde behövas.⁶⁶ En anledning till de enhetliga uppfattningarna kan ha varit att det inte fanns utrymme för en riktigt öppen debatt inom flottan. Enligt pressrapporteringen var den bristande åsiktsfriheten inom flottan en viktig del i Dyrssenväldet. Det fanns inte utrymme för avvikande åsikter om man som officer ville stiga i graderna i flottan. Anders Berge pekar på att det förekom interna diskussioner inom flottan i en hemlig förening för sjöofficerare, Föreningen för Flottans Framförande (FFF). Diskussionerna där verkar ha varit ganska öppna och olika åsikter företrätts. Men de resulterade inte under Berges undersökningsperiod i någon förändring av flottans position i pansarfartygsfrågan. Mer öppna och offentliga forum för diskussion verkar inte ha funnits. Det förekom i alla fall inte mycket debatt om flottan i de ledande svenska militära tidskrifterna *Tidskrift i Sjöväsendet* och *Kungl. Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift*.⁶⁷ Möjligheterna att i offentligheten uttrycka från majoriteten avvikande åsikter verkar ha varit begränsade. Men det är inte lika säkert att bristen på debatt berodde på att de med avvikande åsikter trakasserades och inte kunde komma vidare i karriären. Det kan ha funnits en utbredd samsyn inom flottan kring dess uppgifter och vilka vapensystem som behövdes. Mycket tyder på att det var en majoritet av sjöofficerskåren som i stort stod bakom den linje som fördes av flottans ledning och som Dyrssenbröderna var framträdande representanter för.⁶⁸ Ett tecken på det är att en stor mängd av flottans officerare i såväl Stockholm och Karlskrona som ställde sig bakom flottledningens inställning till den försvarsutredning som började närma sig sitt slut i början av 1914.⁶⁹ 165 sjöofficerare i Stockholm och 90 i Karlskrona hade skrivit under en gemensam appell till utredningen att Sverige behövde starka pansarskepp. Bland undertecknarna fanns Wilhelm Dyrssen, Gustaf Lagercrantz, chef för flottans station i Karlskrona, och Carl August Ehrensvärd, chef för flottans station i Stockholm.⁷⁰ Wilhelm hävdade i sina brev till Lizinka att man var enig inom flottan. 1913 konstaterade han att "åsigterna äro nu så konsoliderade inom flottan att alla yttranden hafva ungefärligen samma

färg o syfte, d v s den stora, allmänna, hederliga mängden [förutom] Sidner, Dahlgren och andra få”.⁷¹

Bröderna Dyrssen verkar inte ha varit särskilt förändringsvilliga. Det finns inte några tecken som tyder på att de ville främja en mer öppen debatt inom flottan. Snarare var det så att de på olika sätt försökte främja den egna åsiktsriktningen, bland annat genom att försöka påverka befordringar. Personer som uttryckte avvikande åsikter, som exempelvis Ludvig Sidner, drabbades av brödernas starka ogillande. Wilhelms avsky för Sidner var i det närmaste ännu större än för Staaff.⁷² När Sidner skulle komma och besöka Kustflottan skrev exempelvis Wilhelm till Lizinka: ”Hoppas slippa se honom!”.⁷³ Det är svårt att mer ingående bedöma vad Wilhelms ogillande av Sidner berodde på. Var det bara Sidners avvikande professionella uppfattning gentemot Wilhelms som skapade ogillandet eller fanns det andra bakomliggande faktorer? Här skulle man kunna tänka sig att skillnader i deras sociala bakgrund spelade en roll. Dyrssen kom från ett välbärgat konservativt hem medan Sidner, som hade växt upp i Härnösand, var inspirerad av för dåtiden radikala ideal från väckelsemiljön på de orter i Ångermanland där hans farfar var kyrkoherde.⁷⁴ En mer direkt orsak till Wilhelms ogillande av Sidner kan dock sannolikt hittas i flottans situation i början på 1900-talet där den kommit från en nedgångsperiod där framtiden sett dystert ut för sjöförsvaret. För att undvika att flottan skulle hamna i en liknande situation igen så gällde det att hålla samman inom organisationen och prata med en röst. Oavsett orsaken till Wilhelms motvilja mot Sidner så arbetade han efter 1913 aktivt för att Sidner skulle bli avsatt från sin post som marinstabschef. Särskilt aktiv var Wilhelm 1916 när det fanns planer på hans egen avlösning som högste befälhavare för Kustflottan. Wilhelm ville då själv ta över Sidners post och hade kontakter med sjöminister Dan Broström i detta syfte. Även Gustaf Dyrssen försökte påverka Broström att omplacera Sidner.⁷⁵ Om påtryckningarna hade effekt är inte klart men Sidner avgick i slutet av juni 1916. Wilhelm fick dock inte efterträda honom som marinstabschef utan blev i stället chef för flottans station i Stockholm.

Att så många officerare stod bakom det ovan nämnda uppropet till försvarsutredningen 1914 och att det verkar ha funnits en utbredd samsyn kring flottans uppgifter och behov av fartyg behöver naturligtvis

inte automatiskt innebära att en majoritet av officerarna också stödde allt som skedde i flottan under Dyrssenbrödernas ledning eller att de stödde bröderna Dyrssens uppfattning om det önskvärda i att få en annan regering och deras försök att motverka den politiska utvecklingen. Motviljan mot Staaff fanns dock hos fler på ledande positioner inom flottan. Det visar en händelse 1914 när Staaff precis avgått som statsminister. Historikern Leif Kihlberg beskriver händelsen i sin biografi om Karl Staaff. Staaff hade blivit bjuden till middag på slottet med anledning av den franske presidenten Poincarés besök. Vid sin sida hade han amiralen Carl August Ehrensvärd, befälhavare över flottans station i Stockholm. Denne vägrade att tala med Staaff och vände demonstrativt ryggen mot honom under hela middagen.⁷⁶

För att grundligt kunna belysa orsakerna till den, som det verkar, vitt utbredda samstämmiga synen på många frågor inom sjöofficerskåren krävs mer forskning. Utifrån nuvarande kunskapsläge är det emellertid rimligt att dra slutsatsen att det som kallades för Dyrssenvälde inte stod och föll med Wilhelms, Gustafs och Gerhards inflytande i flottan och förvaltningsapparaten kring flottan. Bröderna bör snarare ses som framträdande representanter för dominerande tankar inom flottan, tankar som de själva omfattade och ansåg vara riktiga och det bästa för flottan inför framtiden. Bröderna Dyrssen var dock möjligen mer principfasta och hårda personligheter än flera av sina kollegor. Bröderna framstår inte som särskilt förändringsvilliga, särskilt inte i förhållande till en liberalt förankrad utmanare som Sidner, som ju favoriserades av Karl Staaf.⁷⁷

Motiv

Vilka var drivkrafterna bakom brödernas agerande? Var det en strävan efter personlig makt, så som kritikerna ofta hävdade, eller handlade de utifrån en gemensam syn på flottans bästa i syfte att begränsa politikernas bestämmande och säkra sjöofficerarnas inflytande över flottan? Det är inte helt lätt att svara på. Dyrssenbröderna verkar visserligen aktivt ha strävat efter att stärka sitt personliga inflytande över flottan. Men att döma av det material jag kunnat gå igenom ser det inte ut att ha handlat om enbart

önskemål om att själva få makt och bestämma. Snarare kan deras agerande tolkas som försök att få till stånd en utveckling som de menade var bäst för flottan och bäst för Sverige. Per Thullberg menar att en mycket viktig anledning till agerandet från flottans representanters sida under 1910-talet står att finna i marinens och arméns motstridiga intressen. Sjöofficerarnas agerande i olika frågor handlade främst om att i kamp mot armén säkra inflytande över och tilldelning av de resurser som försvaret hade att röra sig med. Zetterberg och Berge pekar också ut denna faktor som viktig.⁷⁸ Självklart ska man inte bortse från att agerandet handlade om makt och inflytande för flottan i förhållande till armén, det gjorde det utan tvekan. Men min bedömning är att det även fanns andra viktiga faktorer som motiverade Dyrssenbröderna och andra sjöofficerares att agera som de gjorde. Wilhelm själv hävdade att sjöofficerskåren (och därmed även han själv) drevs av kärlek till fosterlandet och vapnet.⁷⁹ Att bröderna var lojala mot den flotta som de varit så framgångsrika inom och agerade på det sätt de ansåg vara det bästa för flottan och Sverige är inte osannolikt som motiv. De besjälades sannolikt av en kåranda efter att sedan barnsben varit i flottans tjänst. Både Wilhelm och Gustaf började sin utbildning i flottan vid tolv års ålder.⁸⁰ Efter att framgångsrikt ha klättrat i graderna så hade de internaliserat vissa värden som de menade att flottan och dess officerare borde stå för.

Dyrssenbröderna kan, att döma av det undersökta källmaterialet, i sin grundläggande inställning till samhällsutvecklingen ses som typiska representanter för den svenska officerskåren så som historikern Arvid Cronenberg beskrivit den. Cronenberg hävdar att officerskåren var konservativt präglad och tyskvänlig samt att "trohet mot kungamakten, fäderneslandet, kåren, regementet och deras symboler blev centrala element i den speciella etik som utvecklades vid militära högskolor, kadettskolor och officersmässar".⁸¹ Dyrssenbrödernas inställning till Tyskland är inte känd. Däremot stämmer andra delar bra in på bröderna Dyrssen. Lojaliteten låg mot staten i form av kungen och hans rådgivare. När liberaler och socialdemokrater fick större inflytande och steg togs mot att införa parlamentarism blev kungamakten svagare vilket officerskåren och bröderna Dyrssen uppfattade som starkt problematiskt. Cronenberg menar att:

de på parlamentarisk väg tillsatta ministärerna uppfattades efter hand i första rummet såsom företrädare för partikulära väljarintressen och tillfälliga opinioner. [...] Officerskåren fann sig ställd i en situation med dubbla lojaliteter: en formell lojalitet som kåren likmätigt sitt ämbetsmannansvar tvingades iakttä mot den lagligt valda regeringen, och en idealistiskt betingad lojalitet som riktade sig till staten och fäderneslandet i dess översinnliga form med kungen som främste företrädare och symbolgestalt - bäraren av folkets och nationens verkliga intressen.⁸²

Denna lojalitetskonflikt måste Dyrssenbröderna hantera och deras lojalitet verkar i första hand ha legat hos kungamakten. Det visar sig bland annat i ett brev från Gerhard till Wilhelm 1897. Gerhard hade accepterat ett erbjudande att börja arbeta hos Bofors i Karlskoga eftersom han inte kunde vara säker på att bli befordrad inom flottan. Men han kände uppenbarligen ett behov av att rättfärdiga sitt agerande inför sina bröder. I brevet underströk han att han inte deserterat från flottan eller lämnat kungens tjänst. Om kungen behövde hans tjänster och kallade så skulle han inte tveka att komma tillbaka.⁸³ Kent Zetterberg beskriver perioden före första världskriget som en "brytnings- och omställningsperiod för den svenska militären som påverkade kårens ideal i fler riktningar". Generellt menar han att militären successivt anpassade sig till det moderna samhället och att militären efter hand accepterade ett ökat civilt inflytande över försvarets angelägenheter. Han pekar samtidigt på att det hela tiden fanns motstridiga tendenser hos den svenska militären.⁸⁴ Dessa motstridiga tendenser kan Dyrssenbröderna sägas representera. De verkar ha varit i tydlig opposition till den rådande utvecklingen. Så verkar också ha varit fallet med många andra sjöofficerare i Dyrssenbrödernas närhet. Det är dock svårt att utifrån denna undersökning säga något mer säkert om attityderna i en större del av sjöofficerskåren. Men min bedömning är att Dyrssenbröderna kan ses som ovanligt hårdnackade företrädare för ett sjöofficersideal som många inom flottan omfattade och som bland annat innebar att man inte skulle kompromissa i viktiga frågor. I Svenskt biografiskt lexikon heter det exempelvis om Gustaf att "en varm hängivenhet för vapnet var också ett av de starkaste inslagen hos D. Kompromissförfarande och politisk konjunkturanpassning hade i honom ingen anhängare. Från de krav han som ansvarig ämbetsman uppställt som ofrånkomliga

för flottans vidmakthållande, vek han ej en tum. I likhet med sina bröder skydde D. ej striden, då det gällde att försvara de intressen han var satt att bevaka”.⁸⁵ Detsamma skulle kunna sägas om Wilhelm. Denna inställning gjorde bröderna mindre lämpade i den politiska världen vilket blev tydligt under såväl Gerhards som Wilhelms sejourer som sjöminister. Wilhelms syn på sjöofficerens uppgift framkommer tydligt i hans avskedstal till flottans personal 1923. Där hävdade han att ”för framgång krävs oeftergivligt vissa egenskaper, för att använda ett gammalt uttryckssätt, vissa militärdygder: arbetsamhet, kunskapsrikedom, sammanhållning men framför allt karaktär. Uppge aldrig eder välgrundade övertygelse om vad som för landet och vapnet är nyttigt och rätt, böjen er ej för politiska kastvindar, varen rakryggade! För övrigt vad är en man som ej följer sin övertygelse? Jämnt ingenting. Han känner slutligen ej sig själv, kan ej lita på sig själv, och slutligen litar ej heller någon annan på honom”.⁸⁶

I det sjöofficersideal som bröderna Dyrssen omfattade ingick troligen också en lojalitet gentemot de uppfattningar som dominerade organisationen. Därför uppfattades också kollegors ”avfall” från den ”rätta” linjen med stor tveksamhet och närmast avsky – som är tydligt i exemplet Ludvig Sidner. Ur Wilhelms, troligen de andra Dyrssenbrödernas och möjligen även flera andra ledande sjöofficerares perspektiv är det sannolikt att flottans uppbyggnad, fortsatta stärkande och sammansättning sågs som ödesfrågor för Sverige.⁸⁷ Frågorna rörande försvaret skulle lösas utanför politiken. De uppfattades troligen som alltför viktiga för att bli en del i ett politiskt spel. För att flottan skulle kunna uppträda så stark som möjligt i förhållande till sina motståndare, politiker och företrädare för armén, så gällde det för de verksamma inom flottan att stå enade såväl inåt som utåt.

Bröderna verkar inte ha tyckt att deras inflytande inom flottan var så stort och av så avgörande betydelse som deras kritiker hävdade. Wilhelm ansåg inte att det fanns ett Dyrssenväld utan att idén var märklig. Han konstaterade i ett brev till Lizinka att ”det är underligt hur ett ord kan få makt öfver människors tankar. Hvad är ’systemet Dyrssen’ [...] det är för underligt”. Vid ett annat tillfälle konstaterar han att ”Liberalerna tala om Dyrssenväldet. Ankarcronas afsked anser Göteborgsposten vara ett utslag af Dyrssensystemet. De äro galna”. Vid ytterligare ett annat tillfälle menade han att ”allt detta oväsen om Dyrssenväldet [...] Kan inte säga hur det vämjer mig och gör mig föga glad”.⁸⁸

Avslutning

Bröderna Gerhard, Wilhelm och Gustaf Dyrssen var alla verksamma i flottan i en politiskt turbulent tid runt sekelskiftet 1900. Det var en tid när det svenska samhället omvandlades i mer demokratisk riktning. Omvandlingen skedde inte utan konflikt utan var resultatet av en kraftmätning mellan konservativa krafter som ville bevara det rådande samhället i så stor utsträckning som möjligt och mer förändringsvilliga. Bröderna Dyrssen var alla tre dugliga och kompetenta sjöofficerare. Såväl Wilhelm som Gustaf pensionerades som amiraler. De båda var framträdande representanter för flottan från 1900-talets inledande år ända in på 1920-talet. Alla tre bröderna kom, mer eller mindre tydligt, att delta i den politiska debatten rörande flottans framtid på den konservativa sidan. Försvarsfrågor var samtidigt av mer allmänpolitisk betydelse inte minst eftersom de förändringsorienterade krafterna ville reformera försvaret för att skapa utrymme för satsningar på det sociala området. Brödernas agerande i frågor som rörde flottan fick därför vidare återverkningar. Framför allt försökte Wilhelm och Gustaf påverka politiska skeenden utifrån en gemensam uppfattning om flottans bästa. Under sina perioder som sjöminister hade både Gerhard och Wilhelm mer uppenbart politiskt inflytande eftersom de då var en del av regeringen och kunde ta initiativ och påverka försvarspolitikerna. Men alla tre bröderna verkade även utifrån sina positioner i flottan aktivt i politiska frågor, om än mest i kulisserna och mer sällan direkt i offentligheten. Det märks i några av tidens stora uppmärksammade händelser som påverkade flottan, som F-båtsfrågan och affären Ankarcrona 1913. Wilhelm och Gustaf försökte aktivt underminera Staaffs regeringar. De agerade genom påtryckningar på sjöministern, genom kontakter med kungafamiljen och med politiker. Motståndarna var politiker, främst Karl Staaff och hans sjöminister Jacob Larsson, men även ett fåtal personer i mer ledande befattningar inom flottan som amiralen Ludvig Sidner.

I början på 1900-talet började det att talas om ett Dyrssenväld inom flottan som kännetecknades av nepotism, bristande yttrandefrihet och misshushållning med statens resurser. Det är dock inte troligt att det var bröderna Dyrssen som skapat det som kallades Dyrssenväldet. Wilhelm och Gustaf hade under 1910-talet visserligen tillsammans stort inflytande

över flottans utveckling både när det gällde krigsplanering och vilka fartyg som flottan behövde för att kunna utföra dessa planer. Samtidigt ska man komma ihåg att även om båda satt på inflytelserika positioner och i viss mån kunde välja likasinnade personer som medarbetare så var de ändå kuggar i ett stort maskineri. De kunde inte själva styra över exempelvis inköp av materiel till flottan. Marinen var trots allt även då en statligt styrd verksamhet. Statsmakten i form av regeringen strävade dessutom under denna tid efter att få större insyn i och kontroll över försvaret. Politikerna som styrde över pengarna till marinens verksamhet var således mycket viktiga parter som Wilhelm och Gustaf Dyrssen måste förhålla sig till.

Dessutom fanns det hela tiden en konkurrens med armén om anslagen till försvaret. Arméns företrädare såg inte flottans roll i försvaret på samma sätt som flottans företrädare. Oftast var det armén som gick segrande ur de ekonomiska dragkamperna även om just slutet på 1800-talet och 1900-talets två första decennier var en tid när flottan lyckades övertyga politikerna om att öka anslagen. Bröderna Dyrssen kan således ses som företrädare för den rådande ordningen inom flottan. De verkade på framträdande på poster inom flottan, representerade den i offentligheten och blev på så sätt symboler för situationen inom organisationen. De ville inte ändra förhållandena inom flottan och agerade aktivt för att motverka reformer av den organisation de företrädde och i förlängningen även en förändring av samhället. Hur representativa de kan tänkas ha varit för en majoritet av sjöofficerarna går inte med säkerhet att uttala sig om utifrån denna undersökning. Det krävs mer forskning för att kunna sprida ljus över den frågan. Men det framstår som sannolikt att Dyrssenbröderna företrädde åsikter som var vitt spridda inom flottan. Det framgår inte heller i mer i detalj av det undersökta materialet av hur bröderna ställde sig till ett mer demokratiskt samhälle. De var dock tydligt kungatrogna och ville behålla kungamaktens inflytande över samhället.

För en nutida bedömare är det inte svårt att beteckna bröderna Dyrssens agerande som politiskt. Men det är troligt att de själva i likhet med andra officerare inte uppfattade agerandet som politiskt. De såg snarare sina handlingar som ett sätt att som ämbetsmän ta ansvar för Sveriges säkerhet. Så kan man tolka Wilhelms uttalande i ett brev till Lizinka: "Det är underliga tider vi lefva i då officerarna i tjänst plötsligen blifva attack-

erade våldsamt för att man ej gå ifrån sina åsikter i frågor angående vapnet. Man kan knappast vara statstjenare längre".⁸⁹ Wilhelm och hans bröder kan sägas ha ställt sig bakom den konservativa uppfattningen att försvaret var en nationell angelägenhet som borde lösas utanför partimotsättningar och på grundval av den militära sakkunskapens råd.⁹⁰

Summary

The brothers Gerhard, Wilhelm och Gustaf Dyrssen were influential Swedish naval officers in the late 19th and early 20th century. It was quite a tense time politically and socially where Sweden developed into a more democratic society, when liberals and social democrats struggled to reform society against the opposition of more conservative forces. Military matters and not the least the navy was from time to time in focus for the struggle between the reform-minded and the conservative forces. The reformers wanted democratically elected politicians to have control over the armed forces which was not to the liking of many military officers and other conservative forces. They wanted things to remain the way they were and that the king and his military advisors should continue to have a great say in military matters. All three brothers Dyrssen took part in the political struggle on the side of the conservatives, sometimes more openly as when Gerhard (1898-1901) and Wilhelm (1906-1907) were minister for naval affairs, but normally mostly behind the scenes. They supported the conservative side in the societal struggle and wanted things, in society as well as in the navy, as to a great extent as possible should remain the way they were. That would guarantee that naval affairs were handled by experts and not by civilians. They were of the opinion that would also be for the best of Sweden. The brothers Dyrssen were loyal to the monarchy and wanted to keep it as strong as possible. They actively tried to counteract initiatives by the prime minister Karl Staaff and his ministers by contacting conservative politicians, the king and the queen, but also by trying to influence public opinion, not the least through the monthly magazine *Vår Flotta*.

The brothers had a great influence over the navy and its affairs, and that to an extent that their opponents talked about the navy as their personal

dominion. It is, however, not very likely that the Dyrssen-brothers had that a great influence over naval affairs as their critics implied. Their ideas regarding the navy ought rather to be seen as representative for a great majority of naval officers. The brothers were however possibly less willing to compromise than many of their colleagues.

From today's perspective it is obvious that the brothers took political initiatives and tried to influence political affairs. They were not neutral servants of the administration carrying out the tasks decided by the democratically elected government. They were rather actively trying to counteract the decisions of the democratically elected government. But it is not likely that they themselves saw their actions from that perspective. They seem to have held on to the traditional conservative view where the government and the ministers were advisors to the king and where the king was the important decision-maker. They regarded their actions as a way of protecting and taking responsibility for the future of Sweden, trying to upkeep the society they were familiar with and the values they held dear. They were of the opinion that the national military defence was a question that ought to be held outside of politics. The defence should be a rule of experts, i.e. the officers and decided by the king.

Referenser

Otryckt material

Krigsarkivet (KrA)

Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv

Wilhelm Dyrssens arkiv

Riksarkivet (RA)

Sjöförsvarsdepartementet, Hemliga arkivet, E I Handlingar till hemliga diariet

Dagstidningar

Dagens Nyheter

Svenska Dagbladet

Internet

Svenskt Biografiskt lexikon. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Search.aspx>.

Litteratur

Bengtsson, Erik, "The Swedish *Sonderweg* in Question: Democratization and Inequality in Comparative Perspective, c.1750–1920", i *Past & Present*, Volume 244, Issue 1, August 2019, s. 123–161.

Bengtsson, Erik, *Världens jämlikaste land?* Lund 2020.

Berge, Anders, *Sakkunskap och politisk rationalitet. Den svenska flottan och pansarfartygsfrågan 1918-1939*, Stockholm, 1987.

Berggren, L och Östberg, K: "Reformism eller revolution? Arbetarrörelsen inför rösträttsbeslutet 1918-19, i: "Visioner, rörelser och rösträtt", i Holgersson, U och Wägnerud, L (red.), *Rösträttens århundrade*. Göteborg 2018, s 153-177.

Cronenberg, Arvid, "Från första världskriget till nutid", i: E Norberg (red): *Fäderneslandets försvar. Kungl. Krigsvetenskapsakademien 1796-1996*, Stockholm 1996, s 261-370.

Dyrssen, Gustaf, *Minnen från ungdomsåren till sjöss och till lands*, Karlskrona, 1931.

Esaiasson, Peter, *Sveriges statsministrar under 100 år. Karl Staaf*, Stockholm, 2010.

Finlan, Alastair: *Contemporary Military Culture and Strategic Studies. US and UK armed forces in the 21st century*, London & New York, 2013.

Florin, Christina, "Visioner, rörelser och rösträtt", i: Holgersson, U och Wägnerud, L (red.), *Rösträttens århundrade*. Göteborg 2018, s 29-63.

Glete, Jan, "Krigsvetenskapsakademien, försvaret och den industriella samhällsomvandlingen 1870-1920", i: E Norberg (red): *Fäderneslandets försvar. Kungl. Krigsvetenskapsakademien 1796-1996*, Stockholm 1996, s 141-260.

Kihlberg, Leif, *Karl Staaff. Andra delen. Regeringschef, oppositionsledare*, Stockholm, 1963.

Linderoth, Andreas, "En nedsänkbar torpedbåt. Svenska sjöofficerars syn på de första ubåtarna", i *Historisk Tidskrift*, vol 134 (2014), s 409-433.

Linderoth, Andreas, "Sjöofficerarna och introduktionen av torpedbåtar", i *Militärhistorisk Tidskrift* 2016, s 11-52.

Linderoth, Andreas, "Swedish naval officers and the nation. The discourse of national identity in the magazine *Vår Flotta*", i S Ekström & L Müller (eds): *Facing the sea*, Lund, 2021.

North, Douglass C, *Institutionerna, tillväxten och välståndet*, Stockholm, 1993.

Nygren, Rolf, *Disciplin, kritikrätt och rättssäkerhet. Studier kring militieombudsmannaämbetets (MO) doktrin- och tillkomsthistoria*, Uppsala, 1977.

Nyman, Olle, *Högern och kungamakten 1911-1914. Ur borggårdskrisens förhistoria*, Uppsala, 1957.

Olsson, Stefan, *Den svenska högerns anpassning till demokratin*, Uppsala, 2000.

Sandström, Anders, *Pansarfartyg åt Sveriges flotta. En studie om flottan och striden om F-båten 1906-1909*, Stockholm, 1984.

Stenkvist, Jan, "Sven Hedin och bondetåget", i Johannesson, K, Johannesson, E, Meidal B & Stenkvist, J (red): *Heroer på offentlighetens scen. Politiker och publicister i Sverige 1809-1914*, Stockholm, 1987, s 246-348.

Stråth, Bo, *Sveriges historia 1830-1920* (Norstedts Sveriges Historia, band 6), Stockholm, 2012.

Thullberg, Per, *Krigsmaktens högsta ledning 1895-1920. Från konungslig makt till parlamentarisk kontroll och professionell ledning*, Stockholm, 1986.

Torbacke, Jarl, "Affären Staaff-Mittag-Leffler", i *Statsvetenskaplig tidskrift*, vol 64 (1961), s 10-42.

Torbacke, Jarl, 'Försvaret främst'. *Tre studier till belysning av borggårdskrisens problematik*, Stockholm, 1983.

Zetterberg, Kent: "Borggårdskrisen i ny belysning", i Bergquist, M, Johansson, A W och Wahlbäck, K (red), *Utrikespolitik och historia. Studier tillägnade Wilhelm M. Carlgren den 6 maj 1987*, Stockholm, 1987, s 347-359.

Zetterberg, Kent, *Militärer och politiker. En studie i militär professionalisering, innovationsspridning och internationellt inflytande på svenska försvarsberedningarna 1911-1914*, Stockholm, 1988.

Wallberg, Evabritta, "Wilhelm och Lizinka – Östersjön och Stockholm 1914-1916", i J Engström och L Ericson Wolke (red): *Mellan björnen och örnen*, Visby, 1994, s 175-190.

Wallberg, Evabritta (red), *Unionsåret 1905 – dramatik och vardag. Två brevväxlingar*, Stockholm, 2005.

Wedin, Folke, *Amiralitetskollegiets historia, vol 4 1878-1920*, Stockholm, 1981.

Åselius, Gunnar, "Lars Tingsten", i G Artéus (red): *Svenska officersprofiler*, Stockholm, 1996, s 43-84.

Noter

¹ Delar av den forskning som ligger till grund för denna artikel har finansierats av den Dyrssenska släktföreningen. Släktföreningen har dock inte haft något inflytande över texten och slutsatserna är författarens egna.

² Stråth 2012, s 18, 155 & 171 & Esaiasson 2010, s 31-32.

³ Under i stort sett hela perioden som bröderna Gerhard, Wilhelm och Gustaf Dyrssen var verksamma i flottan och i statsapparaten så hade inte alla myndiga personer i Sverige rösträtt. Först 1919 fick Sverige allmän och lika rösträtt för alla myndiga män och kvinnor. Se Stråth 2012, s 25-26.

⁴ Jämför Bengtsson 2019, Bengtsson 2020, Olsson 2000, Florin 2018, Olofsson 2018, Berggren & Östberg 2018.

⁵ Thullberg 1986, Zetterberg 1988.

⁶ Torbacke 1983.

⁷ Berge 1987, s 9-12.

⁸ Torbacke 1961, Nygren 1977.

⁹ Wallgren 1994, Wallgren 2005.

¹⁰ Brevväxlingen finns i Krigsarkivet (KrA): Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 1-6.

¹¹ För mer information om brödernas karriärer, se Svenskt biografiskt lexikon, Internet: <https://sok.riksarkivet.se/sbl/start.aspx>

¹² Brev Gerhard till Wilhelm 1899.01.01 och Gerhard till Wilhelm 1898.12.28, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 7.

¹³ Jämför Finlan 2013, North 1993.

¹⁴ Esaiasson 2010, s 11, Kihlberg 1963, s 339, Zetterberg 1987, s 347-348.

¹⁵ Zetterberg 1988, s 22, 82-83, Thullberg 1986, s 21, 32-33.

¹⁶ Brev Gerhard till Wilhelm, 1898.12.28, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 7.

¹⁷ Glete 1996, s 225-226, se även Linderoth 2014.

¹⁸ Glete 1996, s 146.

¹⁹ Linderoth 2014, s 414-421.

²⁰ Sandström 1984 s 78 & 84-85, Glete 1996, s 247-249. Ett utkast till debattartikel, Öppet brev till..., finns i Krigsarkivet, Wilhelm Dyrssens arkiv, vol 14. Flera tidningsurklipp som rör Wilhelm och Gustaf har Wilhelm själv sparat i en klippbok. Den finns i Wilhelm Dyrssens arkiv, vol 17.

²¹ Se Wilhelm Dyrssen till Chefen för Sjöförsvarsdepartementet 1914.04.07, Riksarkivet (RA), Sjöförsvarsdepartementet, Hemliga arkivet, EI, Handlingar till hemliga diariet.

²² Sandström 1984, s 113-117, Inspektören för flottans övningar till sjöss angående flottans tänkta uppträdande i krig (1906), i RA, Sjöförsvarsdepartementet, Hemliga arkivet, E I Handlingar till hemliga diariet, vol 6 (1906).

²³ Sandström 1984, s 121-130.

²⁴ Herman Wrangel startade sin karriär i flottan 1873 och gjorde en framgångsrik karriär. 1909 blev han befördrad till generalamiral och chef för kustartilleriet, en post som han innehade fram till 1924. Wrangel var en stark opinionsbildare i sjömilitära frågor och även riksdagspolitiker i första kammaren 1909-1910 och 1914-1919.

Wrangel och Wilhelm Dyrssen var båda aktiva i Föreningen Sveriges Flotta. Erik Hägg började sin karriär i flottan 1886 och var bland annat adjutant till Wilhelm Dyrssen 1911-1914 när denne var Inspektör för flottans övningar till sjöss. Hägg var även aktiv opinionsbildare och redaktör för tidskriften Vår Flotta 1905-1919. Tidskriften gavs ut av Föreningen Sveriges flotta. Otto Lybeck började sin karriär i flottan 1886. Han var adjutant till Wilhelm Dyrssen 1904-1909 när denne var Inspektör för flottans övningar till sjöss och satt med i många sjömilitära utredningar under åren 1910-1925. Claës Lindsström inledde sin karriär i flottan 1890 och var ledamot i flera av de kommittéer som utredde pansarbåtsfrågan. Han var adjutant till Wilhelm Dyrssen 1907-1910 när den senare var Inspektör för flottans övningar till sjöss. Hans Ericson startade sin karriär i flottan 1883. 1904-1907 var han Wilhelm Dyrssens adjutant. Han medverkade i sjöförsvarsutredningar, var kungens adjutant 1915 och riksdagsledamot i första kammaren 1912-1919. Ericsson var mycket aktiv i arbetet för F-båten. Jämför internet: <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Search.aspx>

²⁵ Zetterberg 1988, s 66.

²⁶ Wilhelm Dyrssens utkast till yttrande angående F-båten 1910, KrA, Wilhelm Dyrssens arkiv, vol 14, Chefen för Sjökarteverket till chefen för Sjöförsvarsdepartementet 1914.07.13, RA, Sjöförsvarsdepartementet, Hemliga arkivet, EI Handlingar till hemliga diariet, vol 18, Sandström (1984), s 213.

²⁷ Stråth 2012, s 192.

²⁸ Brev Lizinka till Wilhelm, 1913.01.13, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 5
Brev Wilhelm till Lizinka 1913.01.17, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 4.

²⁹ Brev Wilhelm till Lizinka 1913.01.17, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 4.

³⁰ Brev Wilhelm till Lizinka 1913.07.27, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 4.

³¹ Brev Wilhelm till Lizinka 1913.07.20, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 5.

³² Brev Wilhelm till Lizinka 1913.07.31, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 5.

³³ Brev Wilhelm till Lizinka 1913.02.19, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 4.

³⁴ Brev Lizinka till Wilhelm 1913.01.28, Wilhelm till Lizinka 1913.02.02 & Wilhelm till Lizinka 1913.02.19, KrA Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 4.

³⁵ Brev Wilhelm till Lizinka 1913.01.31, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 4.

³⁶ Torbacke 1961, s 17-18, 21, 39-40.

³⁷ Wilhelm till Lizinka 1913.07.22, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 4.

³⁸ Torbacke 1983, s 105, även litteraturvetaren Jan Stenkvis är inne på denna linje sin undersökning av Sven Hedin, se Stenkvis 1987, s 347.

³⁹ Torbacke 1983, s 97.

⁴⁰ Torbacke 1983, s 111f, 162.

⁴¹ Brev Lizinka till Wilhelm 1913.02.08 & 1913.03.01, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 5, Lizinka till Wilhelm 1915.04.28, Lizinka till Wilhelm 1916.01.20, Lizinka till Wilhelm 1916.03.18, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 6.

⁴² Brev Wilhelm till Lizinka 1913.07.20, Brev Wilhelm till Lizinka 1913.07.24, Brev Wilhelm till Lizinka 1913.07.27, Brev Wilhelm till Lizinka 1913.08.02, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 5, Brev Wilhelm till Lizinka 1916.03.03, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 6.

⁴³ Thullberg, 1986, s 22-23.

⁴⁴ Thullberg 1986, s 38, 52-53.

⁴⁵ Thullberg 1986, s 50-51, passim, Zetterberg 1988, s 12, Kihlberg, s 292, 298.

⁴⁶ Brev Wilhelm till Lizinka 1913.01.25, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 5.

⁴⁷ Brev Lizinka till Wilhelm 1913.07.22, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssen arkiv, vol 4.

⁴⁸ Zetterberg 1988, s 89.

⁴⁹ Brev Wilhelm till Lizinka 1914.06.22, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 5.

⁵⁰ Olsson 2000, s 206, Stråth 2012, s 208, Kihlberg 1963, s 386-387.

⁵¹ Brev Wilhelm till Lizinka 1913.07.24, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 5.

⁵² Sandström 1984, s 136 & 152, Linderöth 2021.

⁵³ Torbacke 1983, s 107-108.

⁵⁴ Nygren 1977, s 48-53 & 222.

⁵⁵ Nygren 1977, s 151.

⁵⁶ Dagens Nyheter (DN) 2/11 1913.

⁵⁷ Nygren 1977, s 159 & 165.

⁵⁸ Sandström 1984, s 90-91.

⁵⁹ Åselius 1996, s 68, Nygren 1977, s 172-173, Glete 1996, s 194-196.

⁶⁰ Nygren 1977, s 117.

⁶¹ Glete 1996, s 249-250.

⁶² Nyman 1957, s 113-124, Wedin 1981, s 127.

⁶³ Brev Wilhelm till Lizinka 1913.07.20, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 5.

⁶⁴ Befordringsförslaget (handskrivet utkast), KrA, Wilhelm Dyrssens arkiv, vol 14.

⁶⁵ Till Hjulhammar (handskriven notis, troligen 1907), KrA, Wilhelm Dyrssens arkiv, vol 14.

⁶⁶ Linderöth 2014 & Linderöth 2016.

⁶⁷ Berge 1987, 26-27, Se även Linderöth 2014, Linderöth 2016.

⁶⁸ Se Linderöth 2014.

⁶⁹ Zetterberg 1988, s 30-31.

⁷⁰ Zetterberg 1988, s 75.

⁷¹ Brev från Wilhelm till Lizinka, 1913.01.29, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 4.

⁷² Brev Wilhelm till Lizinka, 1913.07.27, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 5.

⁷³ Brev Wilhelm till Lizinka 1916.02.20, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 6.

⁷⁴ För mer information om Ludvig Sidner, se Svenskt biografiskt lexikon, Internet: <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=5898&forceOrdinarySite=true>.

⁷⁵ Brev Wilhelm till Lizinka 1914.04.15, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 5, Wilhelm till Lizinka 1916.03.03 & Wilhelm till Lizinka 1916.03.04, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 6.

⁷⁶ Kihlberg, s 352.

⁷⁷ Se exempelvis Wilhelms brev till Lizinka, 1916.03.04, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 6.

⁷⁸ Thullberg 1983 s 52-53, Zetterberg 1988 s 36, Berge 1987, s 11-12.

⁷⁹ "Schakaltjut" (handskrivet utkast till artikel av Wilhelm Dyrssen), KrA, Wilhelm Dyrssens arkiv, vol 14.

⁸⁰ Gustaf Dyrssen: Minnen från ungdomsåren till sjöss och till lands, Karlskrona, 1931, s 9.

⁸¹ Cronenberg 1996, s 273-274.

⁸² Cronenberg 1996, s 277-278.

⁸³ Brev Gerhard till Wilhelm, 1897.03.07, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 7.

⁸⁴ Zetterberg 1988, s 85-86.

⁸⁵ Gustaf Dyrssen, i Svenskt Bibliografiskt Lexikon, Internet: <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/17766>

⁸⁶ Svenska Dagbladet, 1923.03.28.

⁸⁷ Så framstår det också i tidskriften Vår Flotta under perioden 1905-1920 som gavs ut av Föreningen Sveriges Flotta. Se Linderoth 2021.

⁸⁸ Brev Wilhelm till Lizinka 1913.07.30, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 4.

⁸⁹ Brev Wilhelm till Lizinka 1913.07.30, KrA, Wilhelm och Lizinka Dyrssens arkiv, vol 5.